

Ewa Beata Baruk-Dzięcioł
Katedra Wczesnej Edukacji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie¹

Rodzina i dom jako elementy obrazu świata osób dorosłych z rodzin pełnych i niepełnych

Słowa kluczowe: rodzina; obraz świata; prototyp; eksperyment asocjacyjny; osoby dorosłe.

Keywords: family; worldview; prototype; association experiment; adults.

Wprowadzenie

Rodzina i dom rodzinny tworzą przestrzeń, w której dokonuje się – przez wychowanie – rozwój osobowy człowieka (Opozda D., 2015, s. 9; Kunowski S. 1993, s. 57–58; Okaraj Z., 2017, s. 80). Natomiast panująca w nich atmosfera (Pietruszka L., 2015, s. 189–19; Przetacznikowa M., 1980, s. 460) i klimat (Frączek Z., 2018, s. 146; Lindgren H. C., 1962, s. 101) w istotny sposób warunkują jego przystosowanie się do życia w znacznie szerszym kręgu społecznym (Adamski F., 2014, s. 8; Adamski F., 2002, s. 41; Kunowski S., 1993, s.168). Rodzina i dom rodzinny przesądzają też o obrazie samego siebie (Schaffer D. R. i Kipp K., 2015, s. 469; Schaffer H. R., 2014, s. 346; Aronson E. i in., 1997, s. 249) oraz obrazie otaczającego świata (Fontana D., 1998, s. 45), które kształtują się w świadomości.

Obraz świata przeważnie określany jest jako „system wiedzy o świecie, powstały w wyniku gromadzenia i interpretowania informacji pochodzących z przekazów społecznych i bezpośredniego doświadczenia” (Rudkowska G., 1998, s. 312). Natomiast rzeczywistość jest spostrzegana poprzez pryzmat języka, w którego słowach oraz ich znaczeniach zawarte jest doświadczenie jego użytkowników (Bartmiński J., 2014, s. 14; Kliś M., 1998, s. 151).

---

¹ Ewa Beata Baruk-Dzięcioł, Katedra Wczesnej Edukacji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. R. Prawocheńskiego 13, 11-041 Olsztyn, ewbaruk@poczta.onet.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6608-1657>.

Rodzi się więc tutaj problem, który można zawrzeć w pytaniach: czy typ rodziny pochodzenia może modelować obraz środowiska rodzinnego kształtujący się w świadomości osób dorosłych, a wyrażony na płaszczyźnie ich języka i czy właściwości prototypu² obrazu domu i rodziny mogą być uwarunkowane przez typ rodziny pochodzenia?

Z badań nad obrazem rodziny i domu

Celem przeprowadzenia badań było określenie właściwości prototypu obrazu domu i rodziny, które powstały w świadomości osób dorosłych – wywodzących się z odmiennych typów rodzin – a zostały wyrażone na płaszczyźnie ich języka. Istotne jest to, że wzrastały one w kręgu określonej kultury, miały zbliżone zainteresowania i plany zawodowe, zaś w przebiegu edukacji spotkały się z podobnymi oddziaływaniami formacyjnymi. Ważne jest również, że przynależą one do jednej wspólnoty narodowej i są rdzennymi użytkownikami określonego języka etnicznego.

Wspomniane badania empiryczne zostały przeprowadzone w październiku 2018 r., z wykorzystaniem eksperymentu asocjacyjnego (Woodworth R.S., Schlosberg H., 1963, s. 81–84; Hunca-Bednarska A., 1997, s. 59; Kurcz I., 2000, s. 110). Umożliwia on diagnozowanie istniejącego w świadomości obrazu świata. Z kolei wymienione przez respondentów asocjacje, zgromadzone wokół słowa hasłowego, ukazują poszczególne aspekty tego obrazu.

Wyróżnia się dwa typy eksperymentu asocjacyjnego. Pierwszy z nich to swobodny eksperyment skojarzeniowy, który ma charakter otwarty. Zadaniem respondentów jest podanie pierwszej reakcji nasuwającej się im w związku z prezentowanym słowem-bodźcem. Drugim typem jest kierowany eksperyment asocjacyjny, w którym reakcje respondentów ogranicza dodatkowa instrukcja (Залевская А.А., 1990, s. 10; Береснева Н.И. i in., 1995, s. 24).

W obrębie eksperymentu asocjacyjnego stosuje się właściwe dla niego techniki badawcze. Należy do nich technika kojarzenia jednorazowego swobodnego i kojarzenia jednorazowego ciągłego, a także technika kojarzenia ciągłego swobodnego i technika kojarzenia ciągłego kierowanego (Woodworth R.S., Schlosberg H., 1963, s. 81–84).

Do realizacji badań empirycznych zastosowano eksperyment asocjacyjny w wersji swobodnej ciągłej. Słowami hasłowymi były *dom* i *rodzina*.

---

² Ryszard Jedliński jest zdania, iż „prototyp jest jednostką poznania [...] kategorii i jej charakteryzowania [...]. Obejmuje więc reprezentację charakterystycznych cech posiadanych przez desygnaty czy egzemplarze pojęcia” (Jedliński R., 2000, s. 44–45).

Badania miały charakter pisemny, zaś czas ich trwania wynosił 10 minut (po pięć minut dla każdego słowa bodźcowego). Konstrukcja narzędzia badawczego wymuszała na respondentach wymienienie najpierw skojarzeń nasuwających się im w związku z ekspozycją bodźca werbalnego *dom*, dopiero później był prezentowany kolejny bodziec – *rodzina*. Następnie zebrano informacje dotyczące typu rodziny pochodzenia badanych osób, a także ich stanu cywilnego i dietności.

Badania przeprowadzono wśród studentek pedagogicznych kierunków studiów. Nie było pomiędzy nimi kobiet zamężnych, a także będących matkami. Świadomym zabiegiem było powstrzymanie się – ze względów moralnych – od zbierania szczegółowych informacji na temat konstelacji rodziny, z której one pochodzą. Poprzestano jedynie na ogólnym kryterium, łączącym się z typem rodziny – pełna lub niepełna. Na tej podstawie wyłoniono grupę respondentek pochodzących z rodzin niepełnych (N) i grupę kontrolną, którą stanowiły respondentki z rodzin pełnych (P).

Badaniami objęto łącznie 129 osób, w tym z rodzin niepełnych – 32 (24,80% wszystkich respondentek), natomiast z rodzin pełnych – 97 (75,20%). Uzyskanie równolicznych grup w warunkach akademickich nie było możliwe ze względów organizacyjnych.

Istotną kwestią, na podstawie analizy otrzymanego materiału badawczego, była weryfikacja założenia o możliwości istnienia związku pomiędzy typem rodziny pochodzenia a właściwościami obrazu świata respondentek, szczególnie zaś – prototypu obrazu domu i rodziny. Ten hipotetyczny związek mógłby być zauważalny na płaszczyźnie gotowości leksykalnej respondentek, która łączy się z łatwością wydobycia słów z utrwalonego w pamięci zasobu słownika umysłowego³ i jest widoczna w aspekcie ich frekwencyjności.

Metodą statystyczną, która okazała się najbardziej przydatna do analizy materiału leksykalnego było obliczenie średniej arytmetycznej otrzymanych skojarzeń w przeliczeniu na jedną respondentkę. Dokonano tego oddzielnie w odniesieniu do materiału badawczego, otrzymanego z związku z ekspozycją poszczególnych słów-bodźców. Następnie obliczono wartość wskaźnika różnicującego (Wr) te średnie arytmetyczne.

W tabeli 1 ujęto dane opisujące od strony ilościowej materiału badawczego, uzyskany od grupy respondentek pochodzących z rodzin niepełnych (N) i pełnych (P).

---

³ Terminem tym określam wewnętrzny konstrukt mentalny, w którym niejako „istnieją” wszystkie przyswojone słowa mogące zostać wydobyte z jego zasobu w sytuacji, gdy zajdzie taka potrzeba.

Tabela 1

Dane liczbowe charakteryzujące materiał badawczy

Grupa respondentów	Liczba osób	Liczba asocjacji		Średnia arytmetyczna asocjacji		
		<i>dom</i>	<i>rodzina</i>	<i>dom</i>	<i>rodzina</i>	Wr
N	32	320	275	10,00	8,59	1,41
P	97	799	830	8,24	8,56	0,32
Razem	129	1119	1105	1,76	0,03	1.09

Na podstawie przedstawionych danych (tabela 1) można dostrzec, że w pierwszej części eksperymentu skojarzeniowego, gdzie słowem-bodźcem był *dom*, przeciętna respondentka z rodziny niepełnej wymieniła o 1,76 asocjacji więcej niż ta, która pochodziła z rodziny pełnej. Wartość tego wskaźnika liczbowego może świadczyć o silniejszej aktywizacji emocjonalnej osób z rodzin niepełnych oraz o występowaniu pewnej deprywacji emocjonalnej doświadczanej przez nie w aspekcie tego wszystkiego, czego nośnikiem jest przestrzeń domu rodzinnego.

Z kolei w drugiej części eksperymentu asocjacyjnego, gdzie słowem hasłowym była *rodzina*, wartość wskaźnika różnicującego średnią arytmetyczną reakcji werbalnych wynosi zaledwie 0,03. Wskazuje to na bardzo zbliżony poziom pobudzenia emocjonalnego respondentek z obu grup w związku z ekspozycją słowa-bodźca *rodzina*.

Interesujące jest zestawienie wartości wskaźnika różnicującego średnie arytmetyczne reakcji werbalnych respondentek pochodzących z różnych typów rodzin w aspekcie poszczególnych słów hasłowych. Pokazuje ono, że wartość tego wskaźnika dla respondentek z rodziny niepełnej jest wyższa o 1,41 asocjacji w związku z ekspozycją słowa-bodźca *dom* niż *rodzina*. Można więc sądzić, że słowo-hasło *dom* stanowi dla nich bodziec o większej sile aktywacji emocjonalnej. Natomiast w grupie osób pochodzących z rodzin pełnych można dostrzec inną sytuację. Wartość wskaźnika różnicującego średnią arytmetyczną skojarzeń jest tutaj wyższa zaledwie o 0,32 asocjacji w związku z prezentacją słowa hasłowego *rodzina* niż *dom*. Wskazuje to na fakt, że zarówno *dom*, jak i *rodzina* są dla respondentek z rodzin pełnych bodźcami o zbliżonym poziomie aktywacji reakcji werbalnych.

Powyższe aspekty materiału leksykalnego, uzyskanego w związku z ekspozycją słów hasłowych *dom* i *rodzina*, pozwoliły dostrzec pewne istotne właściwości obrazu tych elementów rzeczywistości u osób z poszczególnych grup. Po pierwsze okazało się, że oba bodźce werbalne przywołują asocjacje osób pochodzących z rodzin pełnych w zbliżonym zakresie. Z kolei słowo-hasło *dom* aktywuje więcej reakcji werbalnych u respondentek z rodzin niepełnych niż bodziec *rodzina*. Po drugie, udało się zauważyć, że wartości te są niemalże identyczne w poszczególnych grupach

respondentek w odniesieniu do słowa-bodźca *rodzina*. Natomiast średnia arytmetyczna skojarzeń otrzymanych przy prezentacji hasła *dom* jest wyższa w grupie respondentek z rodzin niepełnych.

Kolejną płaszczyzną opracowania otrzymanego materiału leksykalnego była analiza jego struktury rangowej. Wśród skojarzeń o istotnej frekwencji wyodrębniono dwa bloki składające się na prototyp obrazu tych elementów rzeczywistości, które zostały zasygnalizowane przez słowa-bodźce. Podstawą segregacji stała się uzyskana przez nie częstość użycia (Cu) ukazująca, jaka część respondentów wymieniła dane skojarzenie.

Do pierwszego ze wspomnianych bloków włączono asocjacje wymienione przez przynajmniej 50% objętych badaniami osób (Kurcz I., 2000, s. 111). Tworzą one rdzeń prototypu obrazu poszczególnych elementów rzeczywistości. Natomiast do drugiego bloku zakwalifikowane zostały te skojarzenia, które osiągnęły próg 20% częstości użycia i jednocześnie zostały wymienione przez mniej niż 50% objętych badaniami osób.

W tabeli 2 zestawiono asocjacje włączone do prototypu obrazu domu.

Tabela 2

Zakres prototypu obrazu domu

Słowo-hasło <i>dom</i>					
Asocjacja	pozycja rangowa		Cu w %		
	P	N	P	N	Wr
Rodzina	I	I	75,26	87,50	12,24
Miłość	II	II	52,58	56,25	3,67
Ciepło	III	III	46,40	50,00	3,60
Bezpieczeństwo	IV	V	45,36	31,25	14,11
Budynek	V	IV	34,02	43,47	9,45
Spokój	VI	V	24,94	21,25	3,69
Radość	VII	VI	19,59	25,00	5,41
Dzieci	XI	VI	11,34	25,00	13,66

Pierwszą kwestią, na którą warto zwrócić uwagę analizując dane zawarte w tabeli 2, jest zakres prototypu obrazu domu – w tym również jego rdzenia – u objętych badaniami osób. Znamienne jest to, że wśród reakcji werbalnych respondentek z poszczególnych grup, każdorazowo na pierwszej pozycji rangowej znalazła się asocjacja „rodzina”. Można więc uznać ją za emblemat obrazu domu w ich świadomości.

Okazało się również, że w obrębie materiału leksykalnego uzyskanego od respondentek pochodzących z różnych typów rodzin, odmienna liczba asocjacji osiągnęła próg częstości użycia wynoszący 50% i tym samym została zakwalifikowana do rdzenia obrazu domu utrwalonego w ich

świadomości. I tak, w grupie studentek z rodzin pełnych warunków ten spełniły dwa skojarzenia, zaś w grupie osób z rodzin niepełnych – trzy. Podobną sytuację można zauważyć w odniesieniu do pozostałych asocjacji tworzących rdzeń obrazu domu, czyli tych, które pojawiły się z częstością użycia wyższą niż 20% i jednocześnie zostały wymienione przez mniej niż 50% respondentek. Osoby pochodzące z rodzin pełnych wymieniały cztery reakcje werbalne spełniające ten warunek, natomiast z rodzin niepełnych – pięć. Stąd prototyp obrazu domu u studentek z rodzin pełnych tworzy łącznie sześć skojarzeń, z kolei z rodzin niepełnych – osiem. Jest on więc bogatszy u osób pochodzących właśnie z tego typu rodzin.

Warte odnotowania jest także to, iż na szczycie list rangowych dla słowa-hasła *dom*, wśród asocjacji respondentek z obu grup, pojawiły się trzy skojarzenia pokrywające się pod względem znaczeniowym, które zajęły identyczne pozycje. Są to: „rodzina”, „miłość” oraz „ciepło”. Natomiast pozycje rangowe kolejnych asocjacji w obrębie prototypu obrazu domu u respondentek z poszczególnych grup krzyżują się lub ulegają pewnym przesunięciom, niekiedy nawet poza obręb prototypu.

Jeżeli chodzi o zakres znaczeniowy, to asocjacje tworzące prototyp obrazu domu u respondentek z obu typów rodzin dotyczą przede wszystkim odczuć i stanów psychicznych, które warunkują klimat i atmosferę domu rodzinnego („miłość”, „ciepło”, „bezpieczeństwo” i „spokój”; ponadto w grupie respondentek z rodzin niepełnych jest to jeszcze skojarzenie „radość”⁴). Nieliczne z nich wskazują na przestrzeń środowiska społecznego – „rodzina” oraz „dzieci”⁵ (jedynie w grupie respondentek z rodzin niepełnych). Z kolei skojarzenie „budynek” – lokujące się w obrębie prototypu – stanowi kategorię nadrzędną wobec słowa-hasła *dom* i odnosi się do jego materialnego wymiaru jako budowli, przeważnie o charakterze mieszkalnym.

Interesująca jest również wartość wskaźnika różnicującego częstość użycia poszczególnych skojarzeń wymienionych przez studentki pochodzące z poszczególnych typów rodzin. Wskazuje ona na odmienne odczuwanie przez nie istotności różnych aspektów obrazu domu. I tak, chociaż skojarzenie „rodzina” zajęło w obu grupach respondentek pierwszą pozycję rangową, to jednak osoby wywodzące się z rodzin niepełnych podawały tę reakcję werbalną znacznie częściej niż respondentki z rodzin pełnych. Wartość wskaźnika różnicującego wynosi tutaj 12,24 punktu procentowego. Podobne zjawisko można zauważyć w odniesieniu do wartości, którą przyjmuje on wobec częstości użycia asocjacji „dzieci”. Jest ona w tym wy-

⁴ Skojarzenie to uzyskało w obrębie materiału leksykalnego otrzymanego od respondentek z rodzin pełnych częstość użycia wynoszącą 19,59% i nie znalazło się w obrębie prototypu ich obrazu domu.

⁵ Analogiczna reakcja werbalna respondentek pochodzących z rodzin pełnych znalazła się poza obrębem prototypu ich obrazu domu, gdyż uzyskała częstość użycia wynoszącą zaledwie 11,34%.

padku wyższa o 13,66 punktu procentowego – również dla wspomnianej grupy osób.

Odmianą sytuację można dostrzec w związku ze skojarzeniem „bezpieczeństwo”. Znacznie częściej wymieniały je respondenci pochodzące z rodzin pełnych. Wskazuje na to wartość jego częstości użycia, która jest wyższa aż o 14,11 punktu procentowego właśnie w tej grupie badanych. Natomiast wartość wskaźnika różnicującego częstość użycia innych asocjacji tworzących prototyp obrazu domu waha się w przedziale od 3,60 do 9,45 punktu procentowego i jest przeważnie wyższa wśród reakcji werbalnych respondentek z rodzin niepełnych.

Można więc przypuszczać, że zawartość prototypu obrazu domu, który ukształtował się w świadomości osób dorosłych, jest modelowana zarówno przez wpływy społeczno-kulturowe, jak i oddziaływania edukacyjne. Z kolei indywidualne doświadczenie poznawcze i bagaż osobistego doświadczenia egzystencjalnego respondentek, a także ich pragnienia, oczekiwania oraz potrzeby emocjonalne, znajdują swoje odzwierciedlenie na płaszczyźnie częstości użycia poszczególnych asocjacji, która wynika z ich frekwencyjności.

Jak natomiast kształtuje się prototyp obrazu rodziny, który powstał w świadomości respondentek wywodzących się z poszczególnych typów rodzin, a został wyrażony na płaszczyźnie ich języka?

W tabeli 3 zostały zestawione asocjacje, które włączono do prototypu obrazu rodziny u respondentek pochodzących z poszczególnych typów rodzin.

Tabela 3

Zakres prototypu obrazu rodziny

Słowo-hasło <i>rodzina</i>					
Asocjacja	pozycja rangowa		Cu w %		
	P	N	P	N	Wr
Miłość	I	I	65,98	68,75	2,77
Tata	II	III	38,18	43,75	5,57
Mama	III	IV	36,09	37,50	1,41
Dzieci	IV	II	34,02	50,00	13,96
Rodzeństwo	V	VI	32,99	18,75	14,24
Wsparcie	VI	III	31,96	43,75	11,79
Dom	VII	V	25,77	25,00	0,77
Bezpieczeństwo	VII	III	25,77	43,75	17,94
Pomoc	VIII	IX	21,65	9,38	12,27
Ciepło	IX	VIII	20,62	12,50	8,17
Święta	XIII	V	13,40	25,00	11,60
Szczęście	XIV	V	12,37	25,00	12,67

Na podstawie danych zawartych w tabeli 3 można zauważyć, że w obu grupach respondentek najwyższą częstość użycia osiągnęło skojarzenie „miłość” i znalazło się na pierwszej pozycji rangowej. Dzięki temu stanowi ono niejako symbol obrazu rodziny w świadomości objętych badaniami osób z obu grup. Wartość wskaźnika różnicującego częstość użycia tej reakcji werbalnej jest o 2,77 punktu procentowego wyższa u respondentek pochodzących z rodzin niepełnych i świadczy o poziomie odczuwanej przez nie adekwatności tego skojarzenia wobec słowa-bodźca *rodzina*.

Okazało się, że tylko asocjacja „miłość” osiągnęła próg 50% częstości użycia w materiale leksykalnym uzyskanym od studentek z rodzin pełnych. Stąd jedynie ona wypełnia rdzeń obrazu rodziny u tych osób. Inną sytuację można zauważyć wśród skojarzeń respondentek z rodzin niepełnych. W tym wypadku w obrębie rdzenia obrazu rodziny lokują się dwie asocjacje – „miłość” oraz „dzieci”.

W kolejnym bloku skojarzeń tworzących prototyp obrazu rodziny u osób z rodzin pełnych znalazło się dziewięć asocjacji. Są to te, które osiągnęły próg 20% częstości użycia i jednocześnie zostały wymienione przez mniej niż 50% objętych badaniami osób. Z kolei w materiale leksykalnym pochodzącym od studentek z rodzin niepełnych pojawiło się osiem skojarzeń spełniających ten warunek. Tak więc finalnie w obrębie prototypu obrazu rodziny – zarówno u respondentek pochodzących z rodzin pełnych, jak i niepełnych – znalazła się jednakowa liczba asocjacji.

Co istotne, niektóre asocjacje budujące prototyp obrazu rodziny – w obu grupach respondentek – pokrywają się pod względem znaczeniowym. Część z nich to nazwy osób, które tworzą rodzinę nuklearną („tata”, „mama”, „dzieci” i „rodzeństwo”), inne zaś łączą się ze stanami emocjonalno-wolicjonalnymi warunkującymi atmosferę i klimat środowiska rodzinnego („miłość”, „wsparcie”, „bezpieczeństwo”). Znamienne jest to, że prototyp obrazu rodziny u studentek z rodzin pełnych rozszerzają asocjacje – „pomoc” i „ciepło”, natomiast u respondentek pochodzących z rodzin niepełnych – „szczęście” oraz „święta”. Świadczy to o subiektywnym odczuwaniu przez nie istotności określonych aspektów obrazu rodziny.

Warte odnotowania jest również to, że pozycje rangowe asocjacji w obrębie prototypu rodziny u respondentek z poszczególnych grup krzyżują się lub ulegają pewnym przesunięciom, czasem nawet poza jego zakres. Jednakże znacznie bardziej interesująca jest wartość wskaźnika różnicującego częstość użycia konkretnych skojarzeń przez studentki pochodzące z różnych typów rodzin, gdyż i ona wskazuje na dostrzeganie przez nie rangi konkretnych elementów w obrazie rodziny.

I tak, wartość wskaźnika różnicującego częstość użycia asocjacji: „miłość”, „dzieci”, „tata”, „mama”, „wsparcie”, „bezpieczeństwo”, „szczęście”

oraz „święta” – jest wyższa w u respondentek wywodzących się z rodzin niepełnych. Z kolei w grupie osób z rodzin pełnych wskaźnik różnicujący przybrał wyższą wartość w odniesieniu do skojarzeń – „rodzeństwo”, „pomoc” oraz „ciepło”. Może być to wyrazem głębokich pragnień, oczekiwań i potrzeb emocjonalnych respondentek z poszczególnych grup, ale również może wynikać z doświadczania przez nie w środowisku rodzinnym określonych wzorców postaw i modeli kontaktów interpersonalnych.

Na szczególną uwagę zasługuje asocjacja „dom”, która stanowi w kulturze synonim środowiska rodzinnego. Znalazła się ona w obrębie prototypu obrazu rodziny u respondentek pochodzących z obu typów rodzin. Skojarzenie to uzyskało wprawdzie odmienne pozycje rangowe, jednakże wartość wskaźnika różnicującego jego częstość użycia wynosi zaledwie 0,77 punktu procentowego. Sytuacja ta wyraźnie wskazuje na fakt, że adekwatność tego skojarzenia wobec słowa hasłowego jest utrwalona kulturowo i w znaczącym stopniu odporna na modyfikujący wpływ czynnika, jakim jest typ rodziny pochodzenia objętych badaniami osób.

Reasumując, warto zauważyć, że prototyp obrazu rodziny u respondentek wywodzących z różnych typów rodzin jest bardzo zbliżony pod względem ilości wypełniających go asocjacji, a także ich znaczenia. Wydaje się być to wynikiem utrwalenia go poprzez oddziaływania społeczno-kulturowe oraz edukacyjne. Natomiast częstość użycia uzyskana przez poszczególne skojarzenia go tworzące jest – ze znaczącym prawdopodobieństwem – uwarunkowana pragnieniami, oczekiwaniami i potrzebami emocjonalnymi respondentek z poszczególnych grup, ale również bagażem ich osobistego doświadczenia egzystencjalnego.

Podsumowanie

Właściwości, wyrażonego przez pryzmat języka, prototypu obrazu domu i rodziny u osób dorosłych są uwarunkowane nie tylko cechami obiektywnie istniejącej rzeczywistości i zakresem ich osobistego doświadczenia egzystencjalnego. Wynikają one również ze schematów poznawczych powstałych w ramach szerszego środowiska społeczno-kulturowego, ale również ze specyfiki środowiska rodziny pochodzenia.

Analiza materiału leksykalnego, uzyskanego w związku ze słowami hasłowymi *dom* i *rodzina*, pozwoliła zauważyć pewne właściwości ich obrazu u respondentek pochodzących z odmiennych typów rodzin. Właściwości te są szczególnie widoczne w dwóch aspektach. Pierwszym z nich jest zbieżny zakres znaczeniowy asocjacji tworzących prototyp obrazu ro-

dziny i domu, kolejnym – odmienna częstość użycia, jaką osiągnęły w ich obrębie poszczególne reakcje werbalne objętych badaniami osób.

Przeprowadzone za pomocą eksperymentu asocjacyjnego badania pozwoliły dostrzec, że zawartość zarówno prototypu obrazu rodziny, jak i obrazu domu jest utrwalona kulturowo. Wskazuje na to zakres znaczeniowy skojarzeń zajmujących najwyższe pozycje rangowe w obrębie materiału leksykalnego uzyskanego od respondentek pochodzących z różnych typów rodzin. Natomiast poszczególne komponenty, zarówno prototypu obrazu rodziny, jak i prototypu obrazu domu, zostały wyakcentowane z różną intensywnością. Świadczy o tym częstość użycia poszczególnych słów, która jednocześnie wskazuje na odmienne postrzeganie określonych elementów rzeczywistości przez osoby wywodzące się z rodzin pełnych lub niepełnych. Potwierdza to zasadność spostrzeżenia Jerzego Bartmińskiego, że „język służy nie tylko do porozumiewania się, ale jest narzędziem interpretowania rzeczywistości i w pewien [...] sposób narzuca obraz świata, utrwała pewne wartości społeczne i pewne formy kontaktowania się ludzi” (Bartmiński J., 2014, s. 17).

Podsumowując, można zauważyć, że *rodzina* i *dom* są takimi elementami obrazu świata osób dorosłych, których profil jest silnie uwarunkowany kulturowo. Natomiast doświadczenie typu rodziny pochodzenia przez respondentki wydaje się modelować odczuwanie przez nie istotności poszczególnych aspektów tego obrazu.

RODZINA I DOM JAKO ELEMENTY OBRAZU ŚWIATA OSÓB DOROSŁYCH Z RODZIN PEŁNYCH I NIEPEŁNYCH

(STRESZCZENIE)

Rodzina i przestrzeń domu rodzinnego odgrywają istotną rolę w życiu każdego człowieka, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Stąd nasuwa się pytanie, czy typ rodziny pochodzenia może modelować obraz środowiska rodzinnego, który ukształtował się w świadomości osób dorosłych? Odpowiedź na to pytanie można sformułować na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych za pomocą eksperymentu asocjacyjnego. Jest on jedną z metod diagnozowania obrazu świata istniejącego w świadomości, a wyrażonego przez pryzmat języka objętych badaniami osób. Analiza materiału leksykalnego, uzyskanego w związku ze słowami hasłowymi *dom* i *rodzina*, pozwoliła zauważyć pewne właściwości ich obrazu u respondentek pochodzących z odmiennych typów rodzin. Właściwości te są szczególnie widoczne w dwóch aspektach. Pierwszym z nich jest zbieżny zakres znaczeniowy asocjacji tworzących prototyp obrazu rodziny i domu, kolejnym – odmienna częstość użycia, jaką osiągnęły w ich obrębie poszczególne reakcje werbalne objętych badaniami osób. Można zatem zauważyć, że *rodzina* i *dom* są takimi elementami obrazu świata osób dorosłych, których profil jest

silnie uwarunkowany kulturowo. Natomiast doświadczenie typu rodziny pochodzenia przez respondentki wydaje się modelować odczuwanie przez nie istotności poszczególnych aspektów obrazu.

FAMILY AND HOME AS ELEMENTS OF WORLDVIEW IN ADULTS FROM FULL AND ONE-PARENT FAMILIES

(SUMMARY)

The family and the space of the family home play a key role in every individual's life, both in the personal and social dimension. This leads to the question of whether the type of the family of origin may model the view of the family environment, which is generated in the consciousness of adults. The answer to this question may lie in the results of empirical studies conducted by means of an association experiment, which is one of the instruments for diagnosing the image of the world in the consciousness, expressed through the language of the people participating in the experiment. The analysis of the lexical material generated in association with the key words *family* and *home* highlighted certain characteristics of their image among respondents originating from various types of families. These characteristics are particularly noticeable in two aspects. The first is a similar range of the semantic associations generating the prototype image of home and family; the second is the different frequencies of use within the particular verbal reactions of the study participants. To conclude, it is evident that *family* and *home* are elements of the worldview in adults whose profile is heavily determined by culture. However, the experience of the family of origin seems to model the manner in which the respondents perceive the importance of particular aspects of this image.

BIBLIOGRAFIA

- Adamski Franciszek, 2002, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Adamski Franciszek, 2014, *Czy rodzina ma przyszłość?*, Wychowawca. Miesięcznik Nauczycieli i Wychowawców Katolickich, nr 7–8 (258–259), s. 5–8.
- Aronson Elliot, Wilson Timothy D., Akert Robin M., 1997, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, tłum. Anna Bezwińska, Waldemar Domachowski, Mirosław Drahein, Elżbieta Hornowska, Marek Kowalczyk, Zbigniew Kowalik, Marzena Zakrzewska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Bartmiński Jerzy, 2012, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Fontana David, 1998, *Psychologia dla nauczycieli*, tłum. Mateusz Żywicki, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1998.
- Frączek Zofia, 2018, *Wychowawcze funkcjonowanie współczesnej rodziny w percepcji nauczycieli i wychowawców*, „Społeczeństwo i Rodzina”, nr 2 (55), s. 138–149.
- Hunca-Bednarska Anna, 1997, *Skojarzenia werbalne w schizofrenii*, Wydawnictwo Czelej, Lublin.

- Jedliński Ryszard, 2000, *Językowy obraz świata wartości w wypowiedziach uczniów kończących szkołę podstawową*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Kliś Maria, 1998, *Język i mowa*, w: Władysława Pilecka, Grażyna Rudkowska, Leszek Wrona (red.), *Podstawy psychologii*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków, s. 151–157.
- Kunowski Stefan, 1993, *Podstawy pedagogiki współczesnej*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa.
- Kurcz Ida, 2000, *Psychologia języka i komunikacji*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Lindgren Henry C., 1962, *Psychologia wychowawcza w szkole*, tłum. Antoni Prejbisz, Zofia Bastgen, Barbara Roseman, Bronisława Jasińska, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Okaraj Zofia, 2017, *Znaczenie rodziny w pracy wybitnych twórców w perspektywie teorii The Evolving Systems Approach to Creative Work Howarda E. Grubera*, „Społeczeństwo i Rodzina”, 3 (52), s. 80–94.
- Opozda Danuta, 2015, *Wstęp*, w: Danuta Opozda, s. Maria Loyola-Opiela, Dorota Bis, Ewelina Świdrak (red.), *Rodzina miejscem integralnego rozwoju i wychowania*, Wydawnictwo Episteme, Lublin, s. 9–13.
- Pietruszka Lidia, 2015, *Wychowanie dzieci w rodzinach ubogich*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Przetacznikowa Maria, 1980, *Psychologiczne podstawy życia w rodzinie*, w: Maria Przetacznikowa, Ziemowit Włodarski (red.), *Psychologia wychowawcza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 434–511.
- Rudkowska Grażyna, 1998, *Osobowość: koncepcje, struktura, rozwój*, w: Władysława Pilecka, Grażyna Rudkowska, Leszek Wrona (red.), *Podstawy psychologii*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków, 283–319.
- Schaffer Rudolph H., 2014, *Psychologia dziecka*, tłum. Aleksander Wojciechowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Schaffer David R., Kipp Katherine, 2015, *Psychologia rozwoju. Od dziecka do dorosłości*, tłum. Patricia Sorensen, Martyna Wojtaś, Harmonia Uniwersalis, Gdańsk.
- Woodworth Robert S., Schlosberg Harold, 1963, *Psychologia eksperymentalna*, t. 1, tłum. Andrzej Lewicki, Ergon Vielerose, PWN, Warszawa.
- Береснева Н.И., Дубровская Л. А., Овчинникова И. Г., 1995, *Ассоциации детей от шести до десяти лет*, Издательство Пермского университета, Пермь.
- Залевская А.А., 1990, *Слово в лексиконе человека*, Издательство Воронежского университета, Воронеж.